

7. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 784 с.
8. Тарасова И.П. Структура личности коммуниканта и речевое воздействие //Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 70-82.
9. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход.– М.: Рус. яз., 2002. – 216 с.
10. Фролова І.С. Специфіка актуалізації соціальних ознак комунікантів у конфліктному дискурсі //Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 188-191.
11. Harris T.A. I'm O.K. – You're O.K. – London: Pan Books, 1967. – 269 p.
12. Lakoff R. Language and Women's Place. – New York: Harper and Row, 1975. – 83 p.
13. Zhabotinska S. Cognitive linguistics: human factor in language and language in human factor //Materials of the First National IATEFL Conf. «English in an Open Society». – Kyiv: Kyiv State Linguistic University. – 1994. – P. 132-137.

#### **ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Blickle K. North Sea Mistress. Romance and Revolution in Modern-day Scotland. – N.Y.: Doubleday and Company, Inc., 1977. – 252 p.
2. Carroll R. Champagne at Dawn. – London: A Mayflower Paperback, 1963. – 191 p.
3. Craven S. Moon of Aphrodite. – Toronto, London, Los Angeles, Amsterdam, Sydney, Hamburg, Paris, Stockholm, Athens, Tokyo: Harlequin Books, 1981. – 187 p.
4. Drake D. Only You. – 1994. – <http://www.awesomefilm.com/script/onlyyou.txt>.
5. Koen K. Through a Glass Darkly. – London: Guild Publishing, 1986. – 784 p.
6. LaGravenese R. The Bridges of Madison County. – 1994. – <http://www.awesomefilm.com/script/bomc.txt>.
7. MacGregor M. Winter at Whitecliffs. – Toronto, New York, London, Amsterdam, Paris, Sydney, Hamburg, Stockholm, Athens, Tokyo, Milan: Harlequin Books, 1987. – 187 p.
8. Monsarrat N. The Pillow Fight. – London, Sydney and Toronto: White Lion Publishers Limited, 1977. – 348 p.
9. Ron De Christoforo. Grease. – London: Magnum Books, 1978. – 220 p.
10. Vernon R. The Problem with Love. – Toronto, New York, London, Sydney, Auckland: Bantam Books, 1989. – 132 p.
11. Walker E. The Court. – London: Headline, 1990. – 602 p.
12. Waugh E. The Loved One. – London: Penguin Books, 1961. – 127 p.

*Надійшла до редакції 6 червня 2006 р.*

### **КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ СИЛЕНЦІАЛЬНОГО ЕФЕКТУ**

***Т.О. Анохіна***

*У статті розглядаються комунікативно-прагматичні аспекти мовчання (силенціального ефекту комунікації) в англомовному художньому дискурсі. Аналізуються питання метадискурсу та емпірії зазначеного феномена. Намічається перспектива подальшого дослідження.*

Сьогоднішня позначена глобалізацією міжнародного спілкування, розвитком нових технологій, зміцненням транскордонної співпраці, міжмовної та міжкультурної комунікації. Вивчення соціально-лінгвальних параметрів невербальної та вербальної комунікації привело до фокусування уваги лінгвістів на дієвості факторів антропоцентризму, динамізму та адаптації. На зміну редуцизму приходять холізм, гармонізація та інтеграція. Природа мовлення вивчається в руслі когнітивного та дискурсивного, невербального та вербального, екстралінгвістичного та інтралінгвістичного [1].

Лінгвісти все більше фокусують увагу на вивченні феноменів невербального спілкування. Невербаліка є об'єктом дослідження лінгвістичного, психологічного, соціологічного та дискурсивного аналізу. Мовчання є предметом вивчення фізіології, нейрофізіології, філософії, біології, соціології, етики, лінгвістики [2].

Невербальна поведінка людини вказує на її психічний стан, а мовчання як силенціальний знак є стратегічним компонентом комунікативної діяльності людини. Як феномен невербального спілкування мовчання виконує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції. Мовчання пов'язано з нормами поведінки соціуму, потребує певних навичок та вмінь. Переривання мовлення зумовлено пошуками відповідної форми висловлювання, дією психологічних та рефлекторних чинників, спрямовано на емоційний вплив мовця, його мовленнєві та невербальні дії [3].

Невербальні дії у спілкуванні мають як підсвідомий, так і регульований характер; феномен мовчання реалізується як спонтанно, так і заплановано. В умовах, коли комуніканти не мають спільного вербального каналу, не володіють мовою або розмовляють на різних мовах, фонація та кінетика можуть стати єдиним засобом спілкування. Функції невербальних засобів, як правило, є більш орієнтованими на прагматику, ніж на пропозиційний зміст висловлювання.

Комунікативне мовчання в основному представлено спонтанним типом. Крім спонтанного емоційного мовлення, існує ще заплановане мовлення, спрямоване на адресата.

У сучасній лінгвістиці намічається тенденція осмислення мовчання у когнітивно-дискурсивній парадигмі [4, 5, 6].

**Об'єктом** дослідження є силенціальний ефект як феномен невербальної комунікації у просторі сучасного англomовного художнього дискурсу.

**Предмет дослідження** - комунікативно-прагматичне навантаження графічних та вербальних знаків позначення мовчання в англomовному художньому дискурсі.

**Матеріалом дослідження** були автентичні лексикографічні джерела та художні твори англomовних авторів ХХ-ХХІ сторіччя (2000 комунікативних блоків). Емпіричний матеріал відібрано методом суцільної вибірки на 14000 сторінок художнього тексту.

Невербальна поведінка людини свідчить про її психічний стан, а мовчання як силенціальний компонент є стратегічною складовою поведінки людини [1, 81]. Свідомо або підсвідомо людина виражає свій психічний стан за допомогою невербальної поведінки та номінацій, які утворюють особливу знакову парадигму. Силенціальний компонент спілкування має денотативно-конотативне значення, що приводить до реалізації у мовленні прагматичного ефекту.

Мовчання є комунікативною дією, що має знаковий характер [7, 48]. Мовчання в побутовому розумінні – це знак згоди, напр.: *Silence is a sign of consent*. Мовчання – це також і знак уваги, ввічливості, поваги, вагання, це помилкове розуміння ситуації: *Yates mistook the doctor's silence for acceptance, and he went on with more confidence* (Keen). Полівекторність мовчання не вичерпується наступною експлікацією тлумачення.



Згідно з сучасним розумінням мовчання зазначений феномен не розглядається як відсутність звуку, що не має диференційних ознак; смислу мовчання надають ситуація, норми соціальної поведінки, повір'я, ритуал [4, с. 418]. **Мовчання** як семіотичний феномен невербаліки – це

своєрідний субститут смислу висловлювання, який експлікує поведінку, наповнює мовлення новим змістом, емоційно насичує вербаліку.

Мовчання посідає значне місце у писемних текстах сучасних мов та має засоби позначення: невербальні – графічні та вербальні.

Комунікативно-прагматичні характеристики мовчазного феномена є прозорими в художньому дискурсі, в якому адекватно тлумачиться поведінка людини. Художній дискурс (від англ. *literary discourse*) позначений когерентністю, інтеграцією лінійних та нелінійних характеристик, він вказує на форми комунікації, йому притаманні латентні і реальні сторони буття, на деавтоматизовану репрезентацію.

Англомовний художній дискурс як емпірична база комунікативно значущого мовчання є валідним з огляду на чисельну представленість мовчазних ситуацій та релевантного тлумачення наратором. У художньому дискурсі, абсолютно антропоцентричному, мовні характеристики стабільно представлені наратором та читачем. Без слухача немає мовця, без адресата немає адресанта; будь-яке висловлювання набуває смислу лише в контексті, у конкретний час і у конкретному місці.

В англомовному художньому дискурсі силенціальний ефект є своєрідною серцевиною комунікації, яка позначається на письмі за допомогою специфічних невербальних (графічних) та вербальних засобів. Художній дискурс – це опосередковане звертання до читача. Завдяки наратору читач осмислює природу людської поведінки (мовленнєву та немовленнєву), ментально-психічний стан персонажів, включаючи ефект комунікативного мовчання. Наратор виконує в роль всезнаючого розповідача, якому підвладні різні життєві ситуації, соціальний та лінгвістичний досвід соціуму. В умовах дискурсу мова є не тільки акумулятором когнітивного досвіду, але й засобом його вербалізації.

Наратор розповідає про персонажів, описує їх життя та довілля. Референти співвідносяться з доменом мовчання. Персонажі у своїй мовленнєвій поведінці використовують силенціальні компоненти у першофункції. Це мовчання позначаємо *homo-silence* (мовчання людини). Мовчання природи та артефактів має персоніфікований та метафоричний характер, образне уподібнення. Це мовчання називаємо *nature-silence* (мовчання природи). Вербалізація зазначених типів мовчання позначається прямими та метафоричними номінаціями; метафорична образність накопичується у позначеннях *nature silence*.

Художній текст представлений дискурсами наратора та персонажів. Перший представлений такими підвидами, як: описовий (дескриптивний), наративний, аргументативний, що включає нарації, а також оцінні, коментовані висловлювання. Другий представлений дискурсом персонажів через прямі, непрямі репродукції персонажного мовомислення; персонажі творять нарацію про вербальні та невербальні дії. Інтегративний зв'язок зазначених підвидів художнього дискурсу свідчить про їх ситуативний (лінійний та нелінійний), ризоматичний характер.

Матеріал англомовного художнього дискурсу дозволяє виділити ряд номінацій мовчання, які віддзеркалюють поведінку людини, її свідомість, емоції, сприйняття навколишнього середовища, дають змогу охарактеризувати вербальний феномен мовчання найбільш адекватно. Треба погодитись, що емоційна та естетична дія художнього твору залежить від гармонійного поєднання звукової та графічної реалізації.

Умовність та узгодженість невербальних знаків у соціумі є очевидними при актуалізації інформації та емоцій. Невербальна поведінка так само національна, як і мова. З огляду на це ми поділяємо думку Інобусі Йоко про те, що невербальна комунікативна поведінка є сукупністю правил та традицій – це етикетні формули, темпоральні

інтервали спілкування, які регламентують спілкування за допомогою жестів, міміки та проксеміки [6, с. 11].

Витоки силенціального компонента корелюють із соціальним статусом мовця, його індивідуально-психічним станом. Експлікація проявляється на різних векторах: у культуремах, специфічно представлених у ситуаціях художнього дискурсу, у креативних майстернях наратора.

Стандартне соціальне спілкування позначається етикетом, притаманним міжособистісним відносинам, та є культурною мовленнєвою традицією [8, с. 90]. Умовчання, утримання від розмови, має етнічний характер [6, с. 11]. Універсальним є те, що стандартизоване та канонізоване суспільством мовчання позначено бівекторністю, воно або діє (є соціально релевантним) або підлягає табу, має дозвіл на своє існування та може бути вельми бажаним [8, с. 245].

В.І. Карасик наводить приклад паремій, в яких представлено ставлення англійців до мовчання, напр.: *A close mouth catches no flies*. Не слід говорити багато, бо це породжує небажаний ефект, пор.: *blabber mouth – (sl.) a person who tells secrets by talking too much; gabbler – to gabble – to say (words) so quickly that they cannot be heard clearly*. Базіки, зауважує вчений, демонструють інтелектуальну неспроможність. Належно оцінюються англійцями релевантні вирази типу: *say soft words; first think than say; what will Mrs. Grundy say?; easier said than done; actions speak louder than words; he who says what he likes, shall hear what he does not like; least said, soonest mended; speak like a book; speak somebody fair; speak well of somebody; properly speaking; plain speaking* тощо. Пор. рос.:

*Желание высказаться почти всегда бывает сильнее, чем желание чему-нибудь научиться (Д. Писарев).*

*Нужно сильнее для всякого воздержания, но из всех таких усилий самое трудное – это усилие воздержания языка. Оно же и самое нужное (Л. Толстой).*

*Люди учатся, как говорить, а главная наука – как и когда молчать (Л. Толстой).*

*Люди разделяются на два рода: одни прежде думают, а потом говорят и делают, другие прежде говорят и делают, а потом уж думают (Л. Толстой).*

*Говори о том только, что тебе ясно, иначе молчи (Л. Толстой).*

*Человек познается по его языку, как плохой орех по своей легкости (Восточная мудрость).*

*Человек с коротким умом обзаводится длинным языком (Восточная мудрость).*

*Человеку нужно два года, чтобы научиться говорить, и шестьдесят лет, чтобы научиться держать язык за зубами (Л. Фейхтвангер).*

*Пусть порицают тебя за молчание – не бранили бы только за говорливость (В. Шекспир) [9, с. 87-89].*

Етикет регулює поведінку людей; у стандартних ситуаціях він тяжіє до культурем, корелює з ритуалом. Етикетна поведінка – це суперіндивідуальна характеристика суб'єкта, його соціальна причетність до певного етносу. Мовчання може мати характер соціального табування. Стандартні норми мовчання передбачаються канонами, традиціями соціуму. Нестандартна поведінка (мовчання) може мати реактивний характер [10, с. 144-146] за схемою «стимул – реакція».

Категорія статусності передбачає мовленнєву поведінку людини [8, с. 50-70]. Індексація спілкування проявляється в невербальній та вербальній комунікації, невербальні статусні характеристики більш вагомі, ніж вербальні.

Виокремлюються статусні індекси, притаманні мовленню чоловіків і жінок, дорослих і дітей, представників різних соціальних та етнічних груп англomовного соціуму [11]. Соціальна поведінка людини закладена в етикеті мовчазної поведінки. Мовчання детермінується канонами спілкування: мовчання слухачів в аудиторії, в церкві, в залі засідань передбачено нормами поведінки в англomовному соціумі.

Комунікативну багатозначність мовчання як нульового мовленнєвого акту В.В. Богданов експлікує неспроможністю словесно висловити думку; спільністю комунікативного тезаурусу, наявністю зрозумілої для мовців ситуації; етикетними причинами; індивідуальними особливостями учасників розмови [5, с. 14-15].

У мові нараторів англomовного художнього дискурсу проявляється тенденція до метафоризації номінацій силенціального ефекту. У мові коментарів мовчазного ефекту відчувається нагальна потреба експлікувати кількісні та якісні оцінки комунікативного мовчання (оцінка – яскравий приклад прагматичного значення мовчання).

Перспективним вважаємо дослідження силенціального ефекту на матеріалі різних дискурсів, осмислення соціального статусу та таксономії цього феномена.

## SUMMARY

*The article deals with the ontology of silent effect and the ways of its presentation. The analysis is performed on the basis of lexicographical material and the English literary discourse.*

Key words: communicative-pragmatic aspects, silent effect, literary discourse, verbal and nonverbal means of silence nomination.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1997. – 310 с.
2. Солощук Л.В., Коваленко А.И. Особенности взаимодействия вербального и невербального поведения мужчин и женщин и их описание в тексте художественного произведения: Наук.зб. - К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. – С. 214-217.
3. Анохіна Т.О. Когнітивні аспекти лексико-графічної екстеріоризації феномена мовчання в англomовному художньому дискурсі // Лінгвістичні особливості англomовного дискурсу: Матеріали Всеукраїнської студентської конференції. – Горлівка: Видавництво ГДПШМ. – 2005. – С. 107-114.
4. Арутюнова Н.Д. Феномен молчания // Язык о языке: Сб. статей / Под общ. рук. и ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Язык русской культуры, 2000. – С. 417-436.
5. Богданова В.В. Молчание как нулевой речевой акт и его роль в вербальной коммуникации // Языковое общение и его единицы. – Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1986. – С. 12-18.
6. Йоко Инубуси. Феномен молчания как компонент коммуникативного поведения: Автореф. дис... канд. филол. наук. 10.02.19. – М.: 2003. – 24 с.
7. Безуглая Л.Р. Непрямой дискурс как сфера реализации прагматической импликации: Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції Ювілейні четверті Каразінські читання, присвячені 200-річчю ХНУ: «ЛЮДИНА. МОВА. КОМУНІКАЦІЯ». – Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – С. 33-35.
8. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ГИАЗАС, 2002. – 333 с.
9. Тумаркин И.Б. Золотые россыпи. – Одесса: Одесское книжное издательство, 1960. – 131 с.
10. Рудик І.М. Реактивне мовчання у діалогічній єдності питання – відповідь // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Константа, 2003. -№ 611. – С. 144-146.
11. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.

*Надійшла до редакції 6 червня 2006р.*